

ladva a dolgok természetesen bonyolultabbakká válnak, és csak az olvasóm áll, elveszíti-e ennek során a fonalat. A szerzők mindent megtesznek azért, hogy ez ne történjen meg: a részletes magyarázó szövegen túlmenően táblázatokkal, folyamatábrákkal is segítik a bonyolultabb felhasználási helyzetek (pl. nyilvános előadás, televízió, kábeltelevízió, internet, film, szoftver, hangfelvétel, üres hordozó díja) megértését.

Az már nem a szerzőknek róható fel, hogy az élet a szerzői jog területén is egyre bonyolultabbá válik,

és a sokféle érdek kiegyensúlyozására való törekvés eredményeképpen olyan összetett és cizellált szövegű szabályozás jön létre, amelyet már nagyon nehéz „egyszerűen” megmagyarázni. Ilyenkor szoktam feltenni magamnak a klasszikus kérdést: tud-e Isten akkora követ teremteni, amelyet ő maga sem bír felemelni?

Mann Judit

(Artisjus Magyar Szerzői Jogvédő Iroda Egyesület)

Az EBIB elektronikus könyvtár négy évének tapasztalatai: egy elektronikus könyvtári folyóirattól az elektronikus szolgáltatásokig

Az *EBIB elektronikus könyvtár* (<http://ebib.oss.wroc.pl>) a Lengyel Könyvtáros-egyesület elektronikus publikálási bizottságának égisze alatt működik, és különböző szolgáltatásokat fog egybe: egy havonta megjelenő szakmai folyóiratot (ez jött létre elsőként, alulról jövő kezdeményezésként), egy bel- és külföldi forrásokat közvetítő tájékoztató szolgáltatást, és egy portált, amely adatbázisokat és tájékoztató eszközöket kínál. Jelenleg ez a legnépszerűbb és legátfogóbb könyvtári e-szolgáltatás Lengyelországban.

Az *EBIB Bulletin* című folyóirat 1999-ben indult tíz könyvtári szakember kezdeményezéseként, akik a számítógépes hálózaton álltak kapcsolatban egymással virtuális teamként. A bulletin cikkeit először az aktuális rendezvényekről és projektekről szóló információkkal bővítették ki, majd tartós szolgáltatásokat indítottak (csatolásokat hoztak létre a könyvtárak katalógusaihoz és honlapjaihoz, a folyóiratokhoz, könyvtárosképző intézményekhez, a bel- és külföldi szervezetekhez, rendezvényekhez), később a megfelelő alapítványokkal, pályázati lehetőségekkel, könyvtárosoknak szóló egyéb szolgáltatásokkal, levelezőlistákkal, konzorciumokkal, hírcsoportokkal, állasközvetítéssel, hírekkel, virtuális könyvtárakkal és könyvtári jogszabályokkal bővült a kínálat.

A tízfős team főszerkesztőt választott, de a döntéseket közösen hozták meg. Minden tag a bulletin egy-két számának szerkesztésért vállalt felelősséget, az idők folyamán egyre inkább önállósodva. A számfelelős a fő témát választotta ki, felhívást tett

közzé az INFOBIBL levelezőlistán szerzőket keresve, gondozta a cikkeket, híreket és más anyagokat gyűjtött, valamint koordinálta a szám szerkesztését. Emellett mindenki legalább egy szolgáltatásért felelősséget vállalt. Később önkéntes szerkesztőkre, tanácsadókra és lektorokra is szükség lett, ezeket mindig azok közül választották ki, akik korábban már bizonyították alkalmasságukat és elkötelezettségüket.

Az egyre bővülő szolgáltatás neve 2001-ben lett EBIB elektronikus könyvtár, ekkor alakult ki végleges formája, és határozottabb lett a munkamegosztás. Kidolgozták az eljárásmódot, és a dokumentumokkal kapcsolatos munkafolyamatok rendjét. A héttagú vezetőséget online szavazással választották meg (elnök, alelnök, titkár, kincstárnok és három tag). A napi működtetés mellett a vezetés feladatai közé tartozik a stratégiai tervezés, a politika kialakítása, az országos projektekből való részvétel, a véleménynyilvánítás, a rendezvény-szervezés és hasonlók. Az EBIB négyfős tudományos tanácsa a fejlesztési kérdésekkel, a bulletin témáinak meghatározásával, a kéziratok minősítésével és lektorálásával, továbbá a bulletin angol változata tartalmának meghatározásával foglalkozik. A virtuális szerkesztőség jelenleg 26, Lengyelország legkülönbözőbb részein dolgozó szakemberről áll. Zárt levelezőlistán kommunikálnak, és az EBIB anyagát közvetlenül, többnyire módosítási joggal érhetik el.

Az 1990-es évek végén felmerült, hogy a szolgáltatást kereskedelmi alapokra helyezik, azaz átfogó,

szakmai, tematikus portált hoznak létre, de az előkészületek idő hiányában elakadtak. Ez később előnnyel járt: az EBIB-et mint önálló, önfenntartó, nonprofit szolgáltatást elkerülte az úgynevezett dot.com-ok globális válsága, amely Lengyelországban több nagy e-portál összeomlásához vezetett. Néhány évvel később viszont bebizonyosodott, hogy a EBIB nem tudja feladatait megfelelő jogi státus nélkül teljesíteni, jogi személyként kell működnie.

A szerkesztőség ezért a Lengyel Könyvtáros-egyesület elektronikus publikálási bizottsága mellett folytatja tevékenységét. Tevékenységi körébe a programalkotás, szakértői közreműködés e-publikálási projektekben, irányelvek megalkotása, rendezvények és képzési alkalmak szervezése, értékelés és véleményezés, könyvtári e-szolgáltatások és e-folyóiratok menedzselése tartoznak.

A jelentkező igények miatt a szolgáltatásnak hamarosan a bulletinből vett válogatott információkat tartalmazó, angol nyelvű felületét is kialakították, hogy a külföldi kollégákat is tájékoztassák a lengyel könyvtárügy fejleményeiről. Az erre kapott alapítványi támogatásból még honlapszerkesztési szolgáltatást és konferencia anyagok kiadását is elindították, az utóbbit konkrét megrendelések alapján. A szolgáltatáshoz szükséges hardvert és szoftvert a közreműködők intézményei biztosítják, illetve pályázati támogatásból szerzik be, a szertvert az Ossoliński Intézet bocsátja rendelkezésre.

Jelenleg az EBIB szerkesztőbizottsága 26 tagú (főszerkesztő, művészeti szerkesztő, szerkesztők, fordítók, korrektorok, információtechnikusok). A bulletin az Állami Kutatási Bizottság szakmai folyóiratnak nyilvánította, a könyvtárak és tájékoztatói intézmények zöme feltünteti honlapján. Az EBIB-ből a lengyel könyvtárügy portálja lett, a különböző kezdeményezések iránt érdeklődő és azokban részt vevő könyvtárosok ezen a ponton „találkoznak egymással”. Az EBIB-et ma már inkább intézményként, mint kiadóként tartják számon, elnöke képviseli a Lengyel Könyvtáros-egyesületet az Információs társadalmi fórumon, amely a Tudományos Kutatási és Információtechnológiai Minisztérium Kutatási Bizottságának tanácsadó testülete.

A szolgáltatás felépítése

01 Kezdőlap (információk az EBIB-ről; INFOBIB-NET levelezőlista; vitaforumok; hírek; hirdetések; árák)

02 EBIB Bulletin (havi online folyóirat, ISSN 1507-7187; tartalma: cikkek, jelentések, kutatási beszámolók, hirdetések, levelek, eseménynaptár; tematikus számok, aktuális információk; 350 előfizető; a weblapon: a legfrissebb szám, archívum, szerzői mutató, az aktuális évi terv, útmutató a szerzőknek, előfizetési feltételek, a tudományos tanács és a szerkesztőbizottság névsora)

03 Könyvtári szolgáltatások

- lengyel könyvtárak honlapjai és online katalógusai
- a könyvtárak partnerei: kiadók, könyvesboltok, számítógépes rendszerek, szoftverek és eszközök forgalmazói stb.
- folyóiratok (lengyel könyvtári lapok, tartalomjegyzék-szolgáltatások, válogatott külföldi folyóiratok)
- digitalizálási programok
- könyvtárosképző intézmények és kurzusai
- könyvtári szervezetek
- a világ nemzeti könyvtárai
- virtuális könyvtárak
- külföldi online katalógusok
- alapítványok és pályázatok
- könyvtári jogszabályok
- jelentések és projektek
- normatívák és szabványok
- külföldi könyvtári szolgáltatások

04 Információforrások (konferenciaanyagok, ingyenes szoftverek, hírek, az EBIB Bulletin archívuma, rendezvénynaplár, előfizetési tájékoztató szolgáltatás, hirdetések)

05 Angol nyelvű változat (hírek, válogatás az EBIB Bulletinből, linkgyűjtemény, csatolás az EBIB-hez)

Az EBIB elektronikus könyvtárát rendszeres pénzügyi támogatás nélkül, pályázatokból és hirdetések-ből tartják fenn. A szerkesztők semmilyen honoráriumot nem kapnak. Mindez már-már veszélyezteti a szolgáltatás folyamatos működtetését, mert a feladatok egész embert igényelnek. Egyre inkább előtérbe kerül, hogy biztosítsák a pénzügyi hátteret.

Az EBIB projekt keretében a könyvtáros és tájékoztató szakemberek fokozatosan elsajátították a szükséges kiadói ismereteket. Az utóbbi években többször felmerült, hogy az EBIB Bulletinből lektorált, tudományos folyóiratot csináljanak, majd az is, hogy *EBIB Reviews* címen egy új folyóiratot indítsanak; ez elmaradt, de továbbra is igyekeznek az aktualitás és a tudományos színvonal között egyensúlyozni.

Az EBIB e-kiadvány és tematikus portál is egyben, amely objektív képet kíván adni a könyvtári mun-

káról és tágabb környezetéről a legkülönbözőbb szempontok alapján, továbbá teret adna mind a könyvtárügy egészét érintő általános kérdéseknek, mind a kisebb csoportokat érintő speciális kérdéseknek. Használói hajlamosak arra, hogy az EBIB elektronikus könyvtárat ne szolgáltatásnak, hanem intézménynek tekintsék, míg a szerkesztők inkább a könyvtári terület különböző részei közötti együttműködést előmozdító fórumnak, a bevált gyakorlat és a pozitív könyvtárkép terjesztőjének, az elfogulatlan vélemények bemutatására és az együttműködés ösztönzésére szolgáló helynek szánják. Fontosnak tartják, hogy a szolgáltatásban különböző szakterületi háttérrel rendelkező és szakmai pályafutásuk különböző állomásain dol-

gózó könyvtárosok vegyenek részt. Tevékenységüket a szakma segítségének szándéka és a lelkesedés vezérli; remélik, hogy a szolgáltatást sikerül fenntartani.

/MARCINEK, Marzena: The EBIB Electronic Library: from LIS e-journals to e-service. A bottom-up initiative for a networked library service in Poland; a four-year perspective. [IFLA paper] Code number: 063-E, World Library and Information Congress: 69th IFLA General Conference and Council, 1-9 August 2003, Berlin, 141. Library and Information Science Journals. 10 p./

(Hegyközi Ilona)

Az elektronikus folyóiratok használatának hatása a dokumentumszolgáltatási kérésekre – a Glasgow-i Egyetemi Könyvtár tapasztalatai

Az elektronikus folyóiratok terjedésével párhuzamosan a dokumentumszolgáltatási kérések csökkenő tendenciát mutatnak. Ezt a jelenséget számszerű adatok is alátámasztják. A British Library által szolgáltatott dokumentumok száma például három év alatt (2000, 2001, 2002) 18%-kal csökkent. A ténymegállapításon kívül azonban kevés tanulmány foglalkozott azzal, hogy megvilágítsa az e-folyóiratokhoz való mind szélesebb körű hozzáférés és a dokumentumszolgáltatás hanyatlása közötti összefüggést. A Glasgow-i Egyetem felmérése éppen a csökkenés okairól kíván pontosabb képet adni. Példaként az Elsevier-folyóiratokra irányuló dokumentumszolgáltatási kérések számát vizsgálja a ScienceDirect-előfizetést megelőző tanévben és az előfizetés első esztendejében. Bár a dokumentumszolgáltatási kérések visszaesést mutatnak, ennek oka nemcsak az elérhető e-folyóiratok számának robbanásszerű növekedésében keresendő, hanem a dokumentumkölcsönzés változó rendszerében is. Az elektronikus folyóiratok és a könyvtárközi kölcsönzés használatának aránya tudományterületek (egyetemi karok) szerint is differenciálódik.

A Glasgow-i Egyetem e-folyóirat előfizetései

A Glasgow-i Egyetemi Könyvtár e-folyóirat előfizetési adatai valószínűleg a többi brit egyeteméhez

hasonló képet mutatnak: 1997 nyarán 367 folyóirathoz lehetett elektronikusan hozzáférni, 2002 júliusára ez a szám 5526-ra nőtt, és egy évvel később minden előzetes számítás szerint meghaladta a 7000-et (a cikk írásának idején 2003-as adatok még nem álltak rendelkezésre). Szó sincs arról, hogy a nagyszámú e-folyóirat a korábbi nyomtatott formában előfizetett periodikák online hozzáférését jelentené. A 2002-ben elérhető e-folyóiratok 65%-ára sem a felmérés idején, sem korábban nem fizettek elő papírformában. A folyóiratok nagyobb hányadát tehát korábban csak dokumentumszolgáltatás útján lehetett megszerezni.

Mivel magyarázható az új e-folyóiratok számának ugrásszerű növekedése? Részben azzal, hogy számos kiadó előnyös előfizetési „csomagban” értékesíti folyóiratait, részben pedig az aggregátori adatbázisokkal, amelyek szintén nagyszámú, korábban nem előfizetett folyóiratot tesznek elérhetővé a könyvtárhasználók számára. Az e-folyóiratok „csomagolt” előfizetése sokat vitatott modell. A használati statisztikák igen meggyőzőek, de folyóiratonként hatalmas eltéréseket mutatnak. A csomagban elérhető folyóiratoknak csak töredékét használják igazán jelentős mértékben és rendszeresen, túlnyomó részük minimális használatot mutat. A diákok és tanárok azonban üdvözlik a minél nagyobb számú folyóirathoz való hozzáférést, a kiadók pedig éppen a dokumentumszolgáltatási